

แนะนำหนังสือ

คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย

มุกดาวรรณ ศักดิ์บุญญ์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้เขียนคือ ธงชัย วินิจจะกุล ปัจจุบันเป็นนักวิจัยอาวุโสที่ Institute of Developing Economies (IDE-JETRO) ประเทศญี่ปุ่น ธงชัย วินิจจะกุล เป็นที่รู้จักกันดี โดยเฉพาะในงานเขียนเรื่องภูมิภคศาสตร์ (Siam Mapped) (1984) ซึ่งเป็นหนังสือที่เป็นผลลัพธ์ของวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย ธงชัยเป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีความสนใจในประเด็นเรื่องวาทกรรมและมโนทัศน์ความเป็นไทย/ความเป็นอื่น คนไทย/คนอื่น ประวัติศาสตร์ชาตินิยม วัฒนธรรมประวัติศาสตร์ ตลอดจนงานที่ซับซ้อนนำในสยามและกรุงเทพฯ สร้างความรู้ในเรื่องเหล่านี้ ผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น งานชาติพันธุ์วรรณาหรือชาติพันธุ์นิพนธ์ ไปจนถึงการแสดง และพิพิธภัณฑ์

ในหนังสือคนไทย/คนอื่น ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทยเล่มนี้ ธงชัย นำเสนอ วิเคราะห์ วิพากษ์ ประเด็นเหล่านี้ พร้อมทั้งเสนอให้มีการคิดวิเคราะห์ ทบทวน ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ที่คนในสังคมไทยมีต่อมโนทัศน์และวาทกรรมหลักๆ เกี่ยวกับคนไทยและความเป็นไทย คนอื่นและความเป็นอื่น ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงการก่อร่างของมโนทัศน์และวาทกรรมเหล่านี้ ผ่านปฏิบัติการของชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมาจนถึงยุคผู้ปกครองกรุงเทพฯ ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลายตั้งแต่งานชาติพันธุ์นิพนธ์ ที่บันทึกการเดินทางของชนชั้นนำที่ถูกส่งไปปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในสยาม และการเดินทางเพื่อไปแสวงหาสถานะตัวตนของผู้ปกครองสยามในประเทศตะวันตกอื่นที่คิวิไลซ์

บทความและปาฐกถาพิเศษที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ ได้รับการเผยแพร่ในวาระต่าง ๆ ตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมา แบ่งเนื้อหาในหนังสือเป็น 4 ภาค 7 บท นอกจากนี้ ในภาคผนวก ได้แนบเอกสารรายละเอียดวิชาสัมมนา Orientalism ซึ่งเป็นวิชาที่ธงชัยสอนที่มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน สหรัฐอเมริกา ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2541-2549 ไว้ด้วย

แม้แต่ละบทจะมีชื่อบท และเนื้อหา จุดเน้น ที่ดูเหมือนว่าจะแตกต่างกัน หากเมื่ออ่านเรียงร้อยกันไป กลับพบว่า คำสำคัญที่เป็นหัวใจของข้อโต้แย้ง และข้อนำเสนอหลักของธงชัย ปรากฏร่องรอยอยู่ในทุกบท คำสำคัญเช่น อคติ สถานะ อัตลักษณ์ คิวิไลซ์ ความเจริญก้าวหน้า ทนสมัย ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความเข้าใจตัวตนของคนไทย ความเป็นไทย ความเป็นอื่นและคนอื่นหลายรูปแบบ ทั้งในผืนดินตน เพื่อนบ้าน และตะวันตก ได้รับการร้อยเรียงเพื่อนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจที่ใช้วิจารณ์ญาณ ในการคิดวิเคราะห์ ตั้งคำถาม และพุดคุย ถกเถียง แลกเปลี่ยนกันอย่างอิสระ เกี่ยวกับสิ่งที่เราเชื่อกันว่าเป็นแก่นขนิยามของ ความเป็นไทย และความเป็นอื่นไม่ว่าคนอื่นนั้นจะเป็นผู้ที่ร่วมอยู่ในผืนดินเดียวกัน แต่ถูกมองว่าเป็นอื่นเพราะต่างกันในกลุ่ม อาจเป็นชาวป่า ชาวเขา ชาวบ้านนอก หรือผู้แปลกแยก (กรณีปัตตานี) หรือคนอื่นในประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาค และคนอื่นที่เป็นฝรั่ง เป็นตะวันตก

บริบทของสังคมไทย (และสยาม) ที่ธงชัยนำเสนอในหลายบทความในหนังสือเล่มนี้ ทำให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยจากรัฐราชาธิราชเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ที่นับว่าใหม่มาก มีอายุแคร์้อยกว่าปีเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นลัทธิล่าอาณานิคม ระเบียบโลกใหม่ การขยายตัวของอุตสาหกรรมและการค้า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อสำนึกรับรู้เกี่ยวกับสถานะของตนเอง และจักรวาลวิทยา โดยเฉพาะสำหรับชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ตระหนักรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะกระทบกับสถานะและผลประโยชน์ของตนในระเบียบโลกใหม่ ทำให้เกิดความพยายามที่จะยืนยันสถานะตัวตนในยุคสมัยใหม่ แสวงหาอัตลักษณ์ที่อาจอ้างเอาเป็นความภาคภูมิใจว่าได้อยู่ร่วมกับชนวนและเส้นทางอันศิวิไลซ์กับอารยะตะวันตก ผ่านการเปรียบเทียบกับกลุ่มชนผู้ร่วมอยู่ในผืนดินเดียวกัน เทศะเดียวกัน แต่ถูกจัดผังจำแนกทางชาติพันธุ์ให้ดูต่างกาล เป็นอดีต หรือเป็นผู้แปลกแยกทางวัฒนธรรมหรือศาสนา เช่น ในกรณีปัตตานี

ความพยายามที่จะยืนยันสถานะ อัตลักษณ์ตนเองในระเบียบโลกใหม่ของชนชั้นนำสยาม และที่สืบทอดต่อมาถึงผู้ปกครองกรุงเทพฯ นำไปสู่สิ่งที่ธงชัยนำเสนอว่าเป็น ตารางแจกแจงเทศะและยุคสมัยของอารยธรรมหรือความศิวิไลซ์จัดวางคนอื่นในผืนดินตนประเภทต่าง ๆ ตลอดจนเพื่อนบ้าน และชาวตะวันตกไว้บนตำแหน่งต่าง ๆ บนผังของวัฒนธรรมและยุคสมัยของความศิวิไลซ์ ธงชัยเน้นว่าแม้แนวคิดเรื่องความศิวิไลซ์จะไม่มี ความชัดเจน แต่ก็ไม่จำเป็น เพราะกลับจะเป็นการทำให้การก่อรูปความคิดว่าด้วยความเจริญก้าวหน้าและระดับความศิวิไลซ์ในบริบทไทยเห็นชัดขึ้น หากมองเชื่อมโยงกับแผนงานของนักล่าอาณานิคม ความศิวิไลซ์กลายเป็นระเบียบจักรวาลแบบใหม่ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและกลุ่มชนต่าง ๆ ทั้งในมิติเทศะและเวลา สำหรับความเห็นของธงชัยแล้วนั้น ชนชั้นนำสยามเป็นเพียงผู้อยู่ในโซนรอยต่อระหว่างต่างวัฒนธรรม ซึ่งเกิดการส่งผ่านข้ามวัฒนธรรมและการปรับแปรให้กลายเป็นของพื้นถิ่นอยู่เสมอ แต่ชนชั้นนำสยามกลับสร้างผังในมโนทัศน์ให้ได้อยู่ในตำแหน่งบนมาตรวัดความศิวิไลซ์ตามที่ต้องการ ใช้กลยุทธ์ทางปัญญาสองวิธีคือ เทียบตนเองกับเทศะที่มีอารยะ และวางให้ตนเลยพ้นอารยธรรม งานเขียนต่าง ๆ ต่างสนองต่อกลยุทธ์ที่

ว่านี่ไม่เพียงเท่านั้น วาทกรรมความคิดวิไลยังได้รับการสถาปนาให้มั่นคงผ่านหลายช่องทาง เช่น ผ่านการจัดแสดงสาธารณณะ มหกรรมและพิพิธภัณฑ์ในและต่างประเทศ การแสดงถึงชาวป่า ชาวบ้านนอก และผู้ปกครองกรุงเทพฯ ผ่านพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา ประวัติศาสตร์ และการค้าและสินค้า หรือผ่านงานชาติพันธุ์นิพนธ์ที่ได้รับการส่งเสริมการศึกษาวิจัยโดยองค์กร เช่น สยามสมาคม ที่ให้ความสำคัญกับชาติพันธุ์วิทยา การพยายามค้นหา “คนเดิม” หรือโครงการวิจัยศึกษา “เผ่าและชนชาติ” ที่ไม่ใช่ไทยในพื้นที่

รายละเอียดของแต่ละภาค แต่ละบท ประกอบด้วย ภาคที่ 1 **คนอื่น ผู้ต่ำต้อย คนอื่นผู้สูงส่ง** ประกอบด้วยบทความสองบท บทแรกว่าด้วย “คนอื่น” ในผืนดินตน และบทที่สองว่าด้วย การแสวงหาสถานะตนเองของชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ทั้งในและต่างประเทศ

ส่วนภาคที่ 2 นำเสนอเรื่อง**คนอื่นที่แปลกปลอม** กรณี ปัดตานี ผ่านบทความในบทที่ 3 เรื่องเล่าชายแดน สิ่งแปลกปลอมต่อตรรกะภูมิศาสตร์ของประวัติศาสตร์แห่งชาติไทย เชื่อมโยงไปบทที่ 4 ซึ่งนำเสนอให้เห็นถึงอันตรายของลัทธิประวัติศาสตร์

สำหรับเนื้อหาในภาคที่ 3 **ข้างบ้านที่ไม่ใช่เพื่อน** นำเสนอเกี่ยวกับคนอื่นที่เป็นประเทศเพื่อนบ้าน โดยบทความแรกเกี่ยวกับการศึกษาประเทศเพื่อนบ้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และบทที่ 6 ไทยรักพม่า ซึ่งเป็นปาฐกถาพิเศษในงานครบรอบ 17 ปี การเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศพม่า นับจากเหตุการณ์วันที่ 8 สิงหาคม 1988

ในภาคสุดท้าย ภาคที่ 4 ธงชัยนำเสนอ**คนอื่นของความเป็นไทย** ในบทความที่ 7 ประวัติศาสตร์อันตรายในอุษาคเนย์

เนื้อหาในแต่ละบทความมีความเกี่ยวข้องกันในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาถึงรากฐานภูมิปัญญาของสยามยุคสมัยใหม่ และเป็นการศึกษาถึงการผลิต “คนอื่น” หรือความเป็นอื่น โดยคนไทยและความเป็นไทย

โดยภาพรวม ผู้เขียนนำเสนอประเด็นเรื่องมโนทัศน์และวาทกรรมเรื่องความเป็นไทย ซึ่งชนชั้นนำนับแต่สยามมาจนถึงผู้ปกครองกรุงเทพฯ พยายามสื่อสารผ่านการเสนอภาพแทนของคนกลุ่มต่างๆ คนอื่นที่อยู่ในผืนดินตน คนอื่นที่แปลกแยก คนอื่นที่เป็นเพื่อนบ้าน และฝรั่งและตะวันตก ประเด็นหลักที่ร้อยรัดแต่ละภาค แต่ละบท คือ ความพยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ตัวตนที่ทันสมัยในบริบทของยุคสมัยใหม่ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ผู้เขียนเน้นถึงความสำคัญของการผลิตสร้างความรู้ ทั้งในรูปแบบชาติพันธุ์นิพนธ์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ และสื่ออื่นๆ นอกจากนี้ยังได้นำเสนอบทวิเคราะห์ประเด็นวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ชาตินิยม

ในคำนำผู้เขียน รัชชานำเสนอว่า เขาได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ Edward Said ที่เขียนหนังสือ Orientalism (1978) ซึ่งเป็นการสร้างชาวตะวันตกออกขึ้นมาตามอคติ วาทกรรม และความรู้แบบฉบับที่ชาวตะวันตกเข้าใจ เป็นการสร้างวาทกรรม และการสร้างความรู้อย่างบิดเบือน มีอคติเกี่ยวกับโลกตะวันออก ความรู้ที่สร้างขึ้นนี้ สะท้อนตัวตนของโลกตะวันตกมากกว่าจะสะท้อนความเข้าใจโลกตะวันออก ดังนั้นเอง การสร้าง “คนอื่น” จึงสะท้อนตัวตนของผู้สร้าง

รัชชานำเสนอว่า การสร้างความรู้ที่ถือว่า “คนอื่น” ต่ำกว่า “เรา” โดยถือว่าตนเองเป็นใหญ่นั้น มีอยู่ในทุกอารยธรรม และอัตลักษณ์รวมหมู่ประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ชาติพันธุ์ ความเป็นชาติ สถาบันนิยม ต่างแยกไม่ออกจากความรู้เกี่ยวกับคนอื่น ข้อโต้แย้งของรัชชานี้คือการสร้างความเป็นอื่นไม่ได้เกิดขึ้นภายหลังจากเกิดอัตลักษณ์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างตัวตนหนึ่งๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการเดียวกัน ในหลายกรณีการสร้างอัตลักษณ์เกิดจากการนิยามผู้อื่นหรือผู้ไม่ใช่เราก่อนการรู้จักตัวเอง หรือการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองด้วยซ้ำไป

แนวคิดของ Said นำไปสู่คำถามสำคัญของรัชชานี้ว่า ไทยสร้างความรู้เกี่ยวกับคนอื่นอย่างไร โดยเขาทำการศึกษาการเปลี่ยนช่วงยุคสมัยใหม่ของสยาม เน้นที่การก่อตัวของรากฐานทางภูมิปัญญาสมัยใหม่ของสยาม ซึ่งให้เห็นว่ากระบวนการดังกล่าวต้องเบียดขับความเป็นอื่นหรือคนอื่นด้วย รัชชานำเสนอว่า การสร้างความรู้

เป็นไทยในมิติต่าง ๆ จะต้องเกิดกระบวนการสร้างความเป็นอื่นไปด้วยกัน และต้องเกิดการผลิตซ้ำ ซ่อมแซม ปรับปรุง ทั้งความเป็นอื่นและความเป็นไทยในมิติต่าง ๆ ต่อมา ดังนั้นเอง ความเป็นอื่น จึงเป็นสิ่งที่ศึกษาได้เช่นเดียวกับการศึกษาความเป็นไทย

โดยการนำเสนอเนื้อหาในส่วนนี้ ธงชัยอธิบายถึงความเป็นไทยว่าคืออะไร เกี่ยวข้องกับวาทกรรม มโนทัศน์ และความรู้อย่างไร รวมทั้งได้รับการสร้างขึ้น ตอกย้ำ และเผยแพร่อย่างไร โดยที่เขาเห็นว่า ความเป็นไทย เป็นมโนทัศน์ เป็นวาทกรรม ที่พยายามเสนอแทน (represent) มรดกที่อยู่ในวัฒนธรรม ในสังคม และ “สื่อสร้าง” ความเป็นจริงขึ้นมาตามวาทกรรมของตนเอง หากแต่ความเป็นไทยนั้น ไม่ใช่มรดกที่ดำรงอยู่เป็นอิสระจากภาษาและมโนทัศน์ของเรา แต่แฝงมูมมอง อคติ และความเข้าใจอันจำกัดของเรา ธงชัยอธิบายถึงความเป็นไทยว่าเป็นสิ่งที่ลื่นไหล กำหนด คำนียามชัดเจนได้ลำบาก และมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา

ในแง่ของมโนทัศน์ และในแง่ของความรู้ ความเป็นไทยเป็นมโนทัศน์ที่ใช้สร้างความรู้ที่เป็นระบบ แพร่หลายได้ง่าย (โดยการตีความ ขยายความ) ความรู้นี้สร้างจากมูมมอง จุดยืน ประสบการณ์ของชนชั้นนำจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเผยแพร่สู่สาธารณะผ่านทางระบบการศึกษาและสื่อต่าง ๆ และได้รับการตอกย้ำ ส่งเสริมโดยรัฐและพลังทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในโอกาสพิเศษทางสังคมและการเมือง จนเป็นความรู้และมโนทัศน์ที่ทรงอิทธิพล

พุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกสร้างให้เป็นองค์ประกอบของความเป็นไทย ภายใต้บริบทของการปรับตัวต่อความท้าทายจากวิทยาศาสตร์และความรู้สมัยใหม่ เกี่ยวกับโลกธรรมชาติ และจากคริสต์ศาสนา ในมุมมองชนชั้นนำสยาม การปรับปรุงพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับโลกและชีวิตผู้คน ให้สอดคล้องกับยุคสมัย จึงต้องเน้นการป้องกันพุทธศาสนาจากสิ่งที่ชนชั้นนำเข้าใจว่าเป็นความเสื่อมที่เกิดจากสิ่งแปลกปลอมคือ ไสยศาสตร์และลัทธิพราหมณ์ ซึ่งความหมายของสองคำนี้ มีการปรับมาเรื่อย ๆ ตามความเข้าใจว่าพุทธที่แท้คืออย่างไร ข้อเสนอของผู้เขียน คือทั้งไสยและพราหมณ์มีส่วนนิยามซึ่งกันและกัน ดังนั้น พุทธในสังคมไทย

จึงมีส่วนช่วยสร้างไผ่และลัทธิพราหมณ์แบบไทย ๆ ด้วย ทำให้พุทธแบบไทย ๆ มีสถานะตัวตนโดดเด่นขึ้น

นอกจากพุทธศาสนาแล้ว กษัตริย์และลัทธิกษัตริย์นิยมนับเป็นเกณฑ์นิยามความเป็นไทยที่สำคัญที่สุดในไม่ทีทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าจะไม่เคยมีการนิยามหรือกำหนดชัดถึงศัตรูของกษัตริย์และลัทธิหลังไหลเจ้าก็ตาม รัชชยเสนอว่า การรื้อฟื้นความสำคัญของกษัตริย์ มาจากกระบวนการสร้างและปะทะกับความเป็นอื่น คือการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ การสร้างความเป็นอื่นให้กับคอมมิวนิสต์ในสังคมไทย คือการทำให้คอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นระบบความคิดและข้อเสนอทางเศรษฐศาสตร์การเมือง มีความหมายง่าย ๆ ว่าเป็นศัตรูของพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ ประกอบกับบริบททางประวัติศาสตร์ในระยะที่ฝ่ายซ้ายไทยขยายตัวหลังการลุกฮือ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการปฏิวัติสังคมนิยมในอินโดจีนนั้น การส่งเสริมให้กษัตริย์แข็งแกร่งขึ้น เพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้ลัทธิหลังไหลเจ้า (Hyper-royalism) เกิดและเติบโตขึ้นในกลางทศวรรษ 1970 ในบทนี้ รัชชยเชื่อมโยงลัทธิหลังไหลเจ้ากับเหตุการณ์ร่วมสมัย ที่สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นที่สำคัญของความเป็นไทยที่อันตราย ซึ่งทำให้เกิดการกล่าวหาใส่ร้ายลงโทษผู้คนจำนวนมาก

การสร้างความรู้เกี่ยวกับคนอื่น

หนังสือนำเสนอเกี่ยวกับคนอื่น 4 ประเภท ตามเกณฑ์นิยามต่าง ๆ ซึ่งตามความเห็นของผู้เขียนแล้ว สะท้อนความเป็นไทยพอ ๆ กันหรือมากกว่าการสะท้อนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคนอื่น ทั้งนี้ คนอื่นได้แก่ 1) ฝรั่งเศสหรือโลกตะวันตก 2) ประเทศเพื่อนบ้าน 3) คนอื่นในสยามที่ถูกจัดแบ่งประเภทตามถิ่นฐาน และ 4) ปัตตานี

คำถามของบทนี้คือ คนเหล่านั้นที่เป็นคนอื่นของกรุงเทพฯ ถูกจัดกลุ่มขึ้นมาอย่างไร และภาพเสนอของพวกเขาถูกสร้างผ่านความรู้ต่าง ๆ อย่างไร ตลอดจนคำถามที่ว่า พัฒนาการของอำนาจรัฐ ภาคเกษตรกรรม การกลายเป็นอุตสาหกรรม

และการปรับเปลี่ยนลักษณะทางนิเวศที่เกิดในพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศนั้น ส่งผลอย่างไรบ้างต่อแนวคิดในการจำแนกประเภทของคน ข้อเสนอหลักที่ธงชัย สื่อเกี่ยวกับมโนทัศน์ ความเข้าใจเกี่ยวกับคนอื่นนั้น ทำให้เข้าใจว่า ผู้คนในภูมิภาคของสยามนั้น ไม่มีพื้นที่ราบเรียบเสมอกันในทางสังคม ในแง่นี้ ทำให้แตกต่างกับชุมชนจินตกรรมแบบที่เบน แอนเดอร์สันบรรยาย เพราะไม่เคยเป็นชุมชนที่เสมอกัน แต่เป็นชุมชนของคนที่มีเจริณสูงต่ำกว่ากัน (น. 19) ดังนั้น เกณฑ์นิยาม เช่น เมืองชนบทหรือบ้านนอก ป่าเขา อาจเป็นเกณฑ์ที่ทรงอิทธิพลในสังคมไทยสมัยใหม่ ยิ่งกว่าเชื้อชาติ (race)

ในขณะที่การสร้างความรู้เกี่ยวกับฝรั่งหรือโลกตะวันตกนั้น เกณฑ์คือความศิวิไลซ์ที่ชนชั้นนำสยามปรารถนาจะเป็น ความหมายคำว่าศิวิไลซ์หรืออารยะ มีนัยสองอย่างปนกันอยู่ คือ ด้านหนึ่งบอกถึงยุคสมัยใหม่หรือเป็นอย่างตะวันตก อีกด้านมีนัยเชิงศาสนาและวัฒนธรรม อีกคำที่ใช้คือ ความเจริญ หากเน้นความหมายนัยที่สอง ความเจริญแบบตะวันตกจะถูกลดทอนความสำคัญลง โดยเฉพาะในรอบร้อยปีหรือไม่กี่ปีที่ผ่านมา ความหมายของความเจริญและความศิวิไลซ์เปลี่ยนไปมาก เน้นความเจริญทางจิตวิญญาณและศาสนามากขึ้น ฝรั่งหรือคนอื่นที่สูงส่งหรือศิวิไลซ์กว่าในศตวรรษที่ 19 อาจกลบกลายเป็นตรงกันข้ามได้

ในขณะเดียวกัน ความเข้าใจและความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านตามมโนทัศน์เชิงภูมิภาค “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” นั้น ธงชัยเห็นว่า เป็นมโนทัศน์สมัยใหม่มาก ๆ ที่สร้างขึ้นจากภูมิรัฐศาสตร์แบบตะวันตก ในขณะที่ไทยไม่เคยมองตนเองเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันในเชิงภูมิภาค “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ทั้งนี้เพราะมโนทัศน์เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในยุคสมัยใหม่ของไทย อยู่บนฐานของมโนทัศน์แบบจักรวรรดิสยามที่มีต่อรัฐใกล้เคียง ซึ่งตกทอดมาจากยุคก่อนสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์แบบมาตรฐานของไทย

ในบทว่าด้วยปัตตานี นำเสนอให้เห็นถึงคนอื่นและความเป็นอื่นที่สุด เพราะเป็นคนอื่น และความเป็นอื่นที่ถูกสื่อสร้างด้วยเกณฑ์นิยามหลายชนิดซ้อนทับกัน ในเวลาเดียวกัน ได้แก่ ภูมิรัฐศาสตร์ ชาติพันธุ์ ศาสนา และประวัติศาสตร์ แบบจักรวรรดิสยาม แต่อย่างไรก็ตาม ก็เป็นความเป็นอื่นที่ธงชัยเสนอว่าอยู่ใน

ภาวะกึ่ง ๆ กลาง ๆ กลืนไม่เข้าคายไม่ออกตลอดมา เพราะในขณะที่รัฐและผู้ปกครองไทยถือว่าปัตตานีเป็นอื่นในทุกมิติ แต่กลับลึงเลที่จะกันออก เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคที่แบ่งแยกไม่ได้แล้ว ดังนั้นเอง ปัตตานีจึงสะท้อนทั้งด้านตรงกันข้ามของความเป็นไทย และยิ่งสะท้อนความขัดแย้งในตัวเองของความเป็นไทยด้วย

ธงชัยเสนอท้ายบทว่า วาทกรรมว่าด้วยคนอื่น มีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้ประวัติศาสตร์ของสยาม คำถามที่ต้องตอบคือ ชาตินิพนธ์มีบทบาทในการให้กำเนิดประวัติศาสตร์ไทยอย่างไร นอกจากนี้แล้วก็มีผ่านการลงหลักปักฐานของประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ที่สร้างความรู้ที่น่าเชื่อถือกว่า และการตัดสินประวัติศาสตร์แบบจารีตที่มีรากฐานอยู่กับวัดและวัฒนธรรมของชนชั้นล่างให้เป็นเรื่องเหลวไหลเชื่อถือไม่ได้ ผู้เขียนนำเสนอด้วยว่า ยังมีคนอื่นอีกนานาประเภทที่อาจศึกษาได้ต่อไป ตัวอย่างเช่น คนจีนและความเป็นจีนในฐานะที่เป็นคนอื่น ซึ่งเป็นผลผลิตของเกณฑ์นิยามจำนวนหนึ่ง ซึ่งสร้างความหมายที่ขัดแย้งกันเอง และอาจก้าวข้ามความเป็นอื่น ได้รับการยอมรับรอดกันได้ และอาจถึงกับจับจองเป็นเจ้าของความเป็นไทยด้วยซ้ำ

แม้ความเป็นไทย ความเป็นอื่นจะเป็นมโนทัศน์และวาทกรรมที่ทรงพลัง แต่ก็เป็นอันตราย โดยเฉพาะเมื่อส่งทอดผ่านความรู้แบบประวัติศาสตร์ชาตินิยมเป็นความรู้ประเภทที่ธงชัยเรียกว่า ทำร้ายคนที่คิดต่าง เป็นความรู้ซึ่งฆ่าคนได้ ความเป็นอันตรายนั้นมีไม่เพียงแค่อธิบายหรือตัวหนังสือ แต่ลึกซึ้งกว้างกว่าเพราะเป็น “วัฒนธรรมประวัติศาสตร์” ซึ่งเขาอธิบายว่าหมายถึงการที่สังคมหนึ่ง ๆ มีชีวิตอยู่กับประวัติศาสตร์อย่างไร เป็นภาวะที่อดีตและความรู้ประวัติศาสตร์มีบทบาทความสำคัญมากหรือน้อยอย่างไร และมีผลต่อชีวิตปกติของผู้คนในสังคมไปในแบบหนึ่ง ๆ เช่น มีความเชื่อความรู้ประวัติศาสตร์มากขนาดไหน เชื่อแบบไหน วิพากษ์วิจารณ์ได้หรือไม่ หรือถือเป็นสมบัติที่น่าหวงแหน อดีตมีการผูกขาด มีจำนวนเดียวหรือว่ามีหลายสำนวน ซึ่งรูปแบบของวัฒนธรรมประวัติศาสตร์นั้น ปรากฏในแบบเรียน ระบบการศึกษา เทศกาล พิธีกรรม วรรณกรรม ภาพยนตร์ นิยาย ในแง่นี้ การเปลี่ยนแปลงเรียน หลักสูตร หรือเขียนประวัติศาสตร์ใหม่ จึงอาจไม่พอที่จะแก้ปัญหาอันตราย เพราะอันตรายหมายถึงวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ด้วย

การจะทำลายหรือลดทอนความอันตราย เขาเสนอว่าต้องเปิดให้เกิดการโต้แย้งถกเถียงระหว่างความคิดเห็นนานาชนิดที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ให้ความรู้ทุกแบบไหลผ่านในปริมาตรสาธารณะ พูดกันเปิดเผยในแบบที่ตรงซัยเสนอให้นำมา “แบออยู่บนโต๊ะ” เพื่อจะได้เห็น ได้เลือก เลือกใช้ เลือกเชื่อ หรือเลือกปฏิเสธ ซึ่งความหลากหลายทางความคิดที่ไม่ลงตัวง่าย ๆ จะเป็นหลักประกันว่า สังคมจะไม่ถูกครอบงำไปในทางใดทางหนึ่ง และเปิดโอกาสให้สถาบันกษัตริย์และสถาบันอื่น ๆ ทางสังคมเกิดการปรับตัว

การที่จะให้วัฒนธรรมประวัติศาสตร์ช่วยสร้างวุฒิภาวะแก่สังคม เพื่อที่ประวัติศาสตร์จึงจะไม่อันตรายนั้น ทรงซัยเสนอให้มีการจัดการส่งเสริมวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ชนิดใหม่ ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประวัติศาสตร์นานาชนิดสามารถดำรงอยู่ในปริมาตรสาธารณะได้ ให้สาธารณชนร่วมถกเถียงโต้แย้งข้อดีข้อเสีย เพื่อผู้คนได้รู้จักใช้วิจารณญาณ จัดการกับความจริงซึ่งหลากหลาย

กล่าวสำหรับไทยที่มุ่งฝ่าฝืนถึงความศิวิไลซ์ในขบวนการเดียวกับประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว การสร้างวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ชนิดใหม่เอียงนี้ จึงนับเป็นเงื่อนไขจำเป็น หรือที่ทรงซัยนำเสนอว่าเป็นการกอบกู้ประวัติศาสตร์จากชาติ ให้ประวัติศาสตร์ของชาติเป็นอดีตที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้